

IV. évfolyam 7. szám 1993. július

HÍRMONDÓ

VISSZAPILLANTÓ

110 éve történt

1883. július 22-én és július 29-én a Nógrádi Lapok és Honti Híradó számaiban tudósítást olvashatunk a fiatal, iparosodó település, Salgótarján életéről.

Az első írás: "Zendülés. Salgótarjánban f. hó 17-én a bányász-munkások fellázadtak, s mint az alábbi táviratból kitűnik, emberélet is esett áldozatul..." csak apró hírként jelent meg. A második híradás már alaposabb tájékoztatást adott az eseményről: "A salgótarjáni zavargásokról legközelebb érkezett be a hivatalos jelentés. Eszerint a lázongás ott nagyobb mértéket öltött, s csak Plachy József fszbíró erélyessége és az összejött, számra nézve 18 pandúr közbelépésével lehetett a lázongást féken tartani. A zavargásokat ott a Krajnából március és április havában nagy tömegben lejött u. n. Gránerek csinálják, kik úgy látszik nincsenek megelégedve helyzetökkel. A zavargás már f. hó 16-án vette kezdetét: ekkor mintegy 500 Gráner csoportosult össze, s éktelen lármával járt az utcákon fel s alá. Plachy József fszbíró kiküldte ugyan az. ottani csekély számú pandúrokat, de ezek a nagy tömeggel szemben mit sem tehettek. Másnap a szolgabíró úgy intézkedett, hogy a pandúrokat polgári csapattal szaporította, azonban ekkor a pisztolyokkal ellátott tömeg neki rohant a közbiztonsági közegeknek, kik ismét kénytelenek voltak tágitani. A tömeg ezután az ott lévő nézők felé rohant, s többeket úzóbe vett, kik közül bizonyos Rudnay Imre nevű cipész legényt agyba-főbe verték, úgy, hogy az rögtön ször-

nyet halt. A lázongók a városban nagy lármával háborgatták a békés polgárokat. A pandúrok B. Gyarmatról és Szécsényből f. hó 18-án reggel 7 órakor érkeztek S.-Tarjánba, hol Plachy József fszbíró 17 lázongót fogatolt el; a pandúrok azóta ott vannak s látszólag a rend helyreállott." Milyen is volt városunk társadalma a múlt század 80-as éveiben? Gyakoriak voltak-e a hasonló események? Mint ismeretes, a kiegyezést követő években az apró jobbágyfalu óriási változásokon ment keresztül: Salgótarján lakossága gyorsan szaporodott. 1850-ben 808 lakosa volt, 1880-ban pedig már 6316 fő élt a településen, A századfordulóra a megye két városának, Balasgyarmatnak és Losoncnak a lakossági létszámát is meghaladta a salgótarjáni.

A bányászat, a kohászat majd az üvegyártás vonzotta az időszaki munkavállalókat, s a véglegesen letelepülő, a lakosságot ellátni törekvő iparosokat és kereskedőket.

Az 1870-es, 1880-as években Salgótarján községben munkát vállalók többsége Ausztriából, Krajnából (Karinthia), Csehországból, Morvaországból, a Szudéták vidékéről érkezett. Sokkal többen érkeztek tehát az Osztrák-Magyar Monarchia távoli szegleteiből, mint Nógrád vármegye területéről. Így Salgótarján nemzetiségi összetételében 50% arányban a német és szlovák nemzetiségiek voltak jelen, s arányuk csak a századfordulót követően csökkent fokozatosan. 1911-ben a község magyarosodása már erőteljes,

13.726 lakosból 13.307 beszélt magyarul. Az 1880-as években Salgótarján község fejlődésében rohamos változások mentek végbe. Megépültek a központi bányakolónia épületei, az acélgyári kolónia első munkás-, altiszti és tiszt lakásai, a községi hivatali épületek egy része, az első emeletes kereskedő házak. Az időszaki munkavállalók többsége azonban a bányatelepeken - József-tárnán, Jakab-tárnán, Király-tárnán, Új-aknán, Zagyvái-rakodón, Forgách-aknán, József-akna telepen - ideiglenesen, fából felépült barakklakásokban élt. A gyökértelenség, a család hiánya, a zsúfolt szállások, a hosszú munkaidő, az elbocsátások gyakran vezettek a fentebb idézett eseményekhez. A gránerek zavargásai, a békés polgárok elleni akciói természetesen nem voltak tipikusak, de érdekes epizódját adták egy születő város életének.

Az 1890-es évek végére az ideiglenes munkavállalók helyét felváltotta a véglegesen letelepülő bányászok, acélgyári, üvegyári, vasöntvénygyári munkások tömege, a vármegye falvaiból érkezők serege. Több évtizednek kellett eltelnie, míg városunk társadalma egységesebbé vált s elindult a polgárosodás útján.

A Balassi Bálint Könyvtár helyismereti különgyűjteményében lévő, mikrofilmen olvasható Nógrádi Lapok és Honti Híradó írásai igen értékes adalékokkal járulnak hozzá a múlt századi Salgótarján megismeréséhez.

(B. Gy-né)

RÉGI MAGYAR MULATSÁGOK

Az aratóünnep

A hagyománytiszteltet s a szokás őstermészetű ereje adta tovább nemzedékről nemzedékre azt a ritust, amelynek létéről csak a 19. század első éveitől kezdve van történeti bizonyosságunk, de feltehetően sokszázados örökség. Az aratóünnepről van szó. Forrásaink szerint akkor volt szokásos, amikor az aratók másnak a gabonáját takarították be, akár kalákában, akár napszámért, akár részes munkában. Amikor a gazda maga aratott a háza népével, nem ülték meg, tehát nem családi ünnep. A mezőgazdaság e legfontosabb munkájának elvégzését - az "élet" betakarítását - a föld népe ünnepélyesen jelentette be az úrnak, és a végzett munka öröme közös ünnepséget rendeztek. Amikor "megroppant a gabona töve", Péter-Pál, vagyis június 29-e után kezdődött meg az aratás.

A gabona érettségétől függően tájanként változott az aratás időpontja. Sokszor július végén kezdődhetett csupán. De újhold napján nem fogtak hozzá, mert akkor beléjük vág a "ménkö".

Pénteki nap sem, mert akkor "léhás lenne a kalász".

Ha pedig halott volt a faluban, megvárták, amíg eltemették.

Kora hajnalban kezdtek az aratáshoz. Többfelé előbb templomba mentek áldásért könyörög-

ni, másutt a gabonaföldön imádkoztak kezdés előtt. Aztán az első sarlós vagy kaszás - a bandagazda - "Uram, segíts!" fohászkodással belevágott a gabonába.

A sarlósok vagy kaszások mögött haladtak a marokszedők, kévébe gyűjtötték a levágott gabonát, és azt szalmakötéllal összekötötték. A kévékből pedig megrakták a keresztet.

A kaszás arató csöndben dolgozott, de sarlózás, marokszedés, kévékötés, keperakás közben nóta járta. A munkát gyakran fűszerezték tréfás, csípős mondásokkal. Amikor az úr először ment ki az aratókhoz, az aratóleányok szalmakötéllal vagy kalászkoszorúval az úr derekát körülkötötték, és csak akkor engedték el, amikor pénzváltást fizetett. De fizetett szíves-örömet, mert csak így "eresztett jól a búza". Mikor aztán az aratás végére jártak, egy marék gabonát vágatlan a tábla végén hagytak, hogy jövőre is jó legyen a termés. Ügyeltek arra, hogy az aratást naplemente előtt jóval befejezzék. Amikor a bandagazda az utolsó kévét, az ún. "Jézus kévéjét" feltette az utolsó kereszt tetejére, ledőlt annak tövébe, és köréje gyűltek az aratók. Az ügyes kezű lányok gabonaszárakból és kalászbokból megfonták az ún. aratókoszorút, és virágokkal, szalagokkal feldíszítették. A legügyesebb legény vagy leány fejére került. A koszorúvivő

mögé felzárkóztak az aratók, élükön a bandagazdával. Aratószerszáma kinek-kinek a kezében, vállán, így indultak az úr vagy a tisztartó portája felé. Amikor a menet céljához ért, az úr az udvaron fogadta őket, s a koszorúvivőre vagy a koszorúra néhány csepp vizet fröcskölt. Aztán a bandagazda elmondta mondókáját. Pozsony megyében pl. dallal köszöntötte az uraságot:

Fölvirradt a végző napja, végre valahára, Behoztuk a szép koszorút gazduram házába.

Most már csapra azt a hordót, a fistes meg húzza,

Hiszen ezt a kis költséget behozza a búza.

A koszorút átadták az úrnőnek, az úr pedig illő szavakkal megköszönte a fáradozást. Az aratók muzsikaszó mellett elhelyezkedtek a terített hosszú asztalnál és megkezdtek a vacsorát. Falatozás közben természetesen ittak is, de a felköszöntőkről sem feledkeztek meg. Mire befejezték a vacsorát, ugyancsak jókedvre derültek. Ekkor megkezdődött a tánc. Az úr nyitotta meg valamelyik marokszedő lánnyal, és a jól végzett munka örömevel ropták tovább éjfélig.

(G. Zs.)

NÓGRÁDI UTAKON

Buják

Buják megyénk nevezetes, megannyi történelmi emlékek és gazdag népi hagyománnyal büszkélkedő faluja.

A Cserhát legkiterjedtebb összefüggő erdőségeinek "kapuja", lakói szerint a Cserhát-vidék "szíve". Neve szláv eredetű személynévből keletkezett.

A régészeti leletek szerint már a bronzkorban is lakott hely volt. Az 1290-91-es törvény alapján szabad faluként létezett, s királyi birtokok vették körül. Vára 1303-1318 között már fennállott. Sok gazdája volt; királyok, főurak (Pászthóiak, Garaiak, Báthoryak, Werbőcziek stb.) adták-vették, mígnem 1552-ben - minden korábbi megerősítés ellenére - török kézre került ez is, sok végvárunkhoz hasonlóan. 1593-ban a magyarok visszafoglalták ugyan, de 1663-ban ismét a töröké lett. Végül még néhány ostrom és "gazdaváltás" után 1683-ban - a török kiűzését követően - történelmi szerepe véget ért. A vár hódoltság-kori életét és történetét Tinódi Lantos Sebestyén kétszer is megénekelte az 1550-ben írt "Kapitán György bajviadala" és a "Budai Alt basa históriája" című énekében. Erle Cselebi, a híres török utazó és történetíró Bujákon is járt /1 065/ és krónikájában beszámolt róla. A várhoz mindig nagy birtok tartozott.

A XVI. században például 6 község és 25 ezer kataszteri hold terület. A török hódoltság után

az uradalom az Eszterházyak, majd a Károlyiak birtokába került.

Buják nevét említve az idegen előtt elsősorban a népviselet jelenik meg. Viseletüket sokáig őrizték a bujákiai, különösen a lányok, asszonyok. Nem csoda, hiszen egyik legszebb népviseletünk. A lányok körfésűvel szorították le hátrafésült hajukat, az új asszonyok főkötőjüket fodrosra húzott fekete vagy kék selyempánttal, a "kakatúrral" és csésze formájúra alakított, gyöngyökkel bélelt piros selyemszalaggal, a "bukorral" díszítették. A nők a rövid, sokszor tíznél is több alsószoknyát takaró kasmír szoknyák elé széles fekete selyem "kecelét" kötötték, amelyet a szoknyához hasonlóan apróra beraktak. Ingukre fehér lyukas hímzéses, erősen keményített "vállkendőt" borítottak, nyakukat többsoros fehér gyöngyfűzér fedte. Télen csizmát hordtak, nyáron viszont régóta félcipőt viseltek. Mindkettőhöz fehér harisnyát húztak. A néprajzkutatók leírásánál is jobban népszerűsítette a színpompás bujái viseletet Glatz Oszkár festőművész. Feladva a nagybányai festőiskola szellemét - melynek jegyében korai képeit festette - a bujái különlegességek képi hírmondójának szegődött.

Művészettörténeti megítélése nem egyértelmű, az azonban tény: a festmények hű megörökítői egy fokozatosan eltűnő, ma már inkább csak idegenforgalmi látványosságként

tettenérhető életmódnak, teremtő-népi ízlésvilágnak, viseletkultúrának. Glatz Oszkár művészi hagyatékának ápolására ma is büszke a falu népe. Valószínű, azt már kevesen tudják, hogy a Nobel díjas biokémikus, Szent-Györgyi Albert gyermekkorát a Buják melletti Kiskér pusztán töltötte. Kötődését tisztelve 1990-ben az új iskola az ő nevét vette fel, emléket mellszobor őrzi. Úgy tartják, hogy a hagyományörzés mellett a dolgoz, munkaszerező és hozzáértő emberek községe Buják. A dimbes-dombos táj azonban mindenkor kemény erőpróbát követelt attól, aki gazdálkodni akart. Így volt ez korábban az egyéni és a közös gazdálkodás idején és így van a jelen szorításában most is. Az egykori summásfalu népének nagy része a közelmúltban és jelenleg is "kétlaki", ingázó életmódot él, keresve az iparban és másutt a munkalehetőségeket. A természet szerelmeseit Buják - a turista úthálózatba bekapcsolva - a népi hagyományokon túl igazi kiránduló- és turistaközpont lehetne. Központi elhelyezkedése a Cserhát tájában, természeti szépségei, a környék látnivalói feltétlenül érdeklődésre tarthatnak számot.

(A. J.)

GYEREKEKNEK

Műemlékeink

Egyházsdengeleg, Római katolikus templom

A falu 1322-ben épült temploma romángótikus stílusú, dombtetőn áll. Nagy része román, egyszerű alaprajzú, támpillérekkel megerősített hajóval és szentéllyel, román jellegű és elhelyezésű ablakokkal. Nincs tornya, fedése zsindeyes. Félköríves kapuja, piciny, háromkaréjos ablakai vannak, a szentély boltozata és a sekrestye XV századi. Középkori falkép maradványai még feltárást igényelnek. Irodalom: Nógrád megye műemlékei 1954.

Fries Gyula: Nógrádi műemlékek 1990. Magyarország 1990.

(V I-né)

KÉRDEZGETŐ

Miért kell megmosni a gyümölcsöt evés előtt?

Mert por és piszok rakódhat rá, és vele olyan parányi lények is, amelyekről gyomorrontás vagy más betegséget kaphatunk. A kertben szedett gyümölcsöt is meg kell mosni, mert a fákat gyakran permetezik, és a permetté mérgező anyagokat is tartalmaz. A piacokon vásárolt gyümölcsöket sem szabad mosatlanul megenni, hiszen rengeteg ember összefogdossa őket, a legyek is járnak rajtuk, és piszkol, baktériumot hordanak rá.

REJTVÉNY

Július és augusztus hónapban a rejtvényt keresd a szünidei REJTVÉNYZSÁK-ban a Gyermekkönyvtárban.

A júniusi rejtvény helyes megfejtése: KISASSZONY, TOBORZÓ, ACETILÉN, DERMEDVE, KIABÁLNA, SÜRGET, KAMPÓK, JÁRÓKA, KALÓZ, AGÁRD.

Könyvjutalmat nyert:

Antal Adrién St., Ybl M. u. 90., Kállay Csilla St., Kertész u. 11., Szöllős Henrietta St., Kassai sor 66.

;T. Horváth Imre

Mit kívánjak nyárra?

Homokvárhoz: kupacot,
horgászoknak: kukacot,
hegymászóknak: nagy hegyet
hús fagyihoz: friss jeget,
folyópartra: fát, nagyot,
I vakációt - száz napot!

Új könyv

Pénzes Bethen: A teknősök és gondozásuk

A könyv az állatbarátoknak szól. Azoknak, akik lakásukban teknősöket kívánnak tartani. Egy állatbarátnak azonban sok mindent kell tudnia: kiválasztani kedvence helyét a lakásban, honnan lehet beszerezni és hogyan lehet szállítani. A kiadvány a teknősfajokat is ismerteti, s gondozásukra vonatkozó hasznos tanácsokat is ad. Végül a fiatal állatok felneveléséről, a teknősbetegségek megelőzéséről és gyógyításáról is szól.

(Fl-né)

VAKÁCIÓ!

A Gyermekkönyvtár JÚLIUS-AUGUSZTUS

havi nyári programja.

HÉTFŐN és SZERDÁN videómozi.

A műsor a programon résztvevő gyerekek igénye szerint.

KEDD: Fűzzünk-fűzzünk valamit. Gyöngyfűzés

CSÜTÖRTÖK: Én készítem Neked. Papírból, textiltől játékok, ajándékok készítése

A programok kezdési ideje: délután 2 óra.

Játékos lexikon-, kézikönyv- és katalógushasználati foglalkozás kiscsoporthoz /3-5 fő/ délelőttönként.

TÖRD A FEJED!

Új és új rejtvényt találsz hetenként a REJTVÉNYZSÁK-ban.

A helyes megfejtők között 30 könyv- és tárgyjutalmat sorsolunk ki augusztus 30-án. A nyertesek névsorát szeptemberben a Gyermekkönyvtár hirdetőtábláján ismertetjük.

Mindezekon kívül ajánljuk könyvállományunkat, hogy gyarapítsd olvasmányélményeidet, ismerd meg képes gyermeklapjainkat és ismeretterjesztő folyóiratainkat.

KIÁLLÍTÁS

"Legkedvesebb olvasmányélményem" címmel sikeres rajzpályázatot hirdettünk, melyen 357 gyerek 389 rajzzal, festménnyel vett részt. Kiállításon mutattuk be a zsűri által legjobbaknak ítélt műveket. A kiállítás megtekinthető volt június 4-június 30-ig.

Díjat nyertek:

I. díj Szikó János 1. oszt., Lukács Zoltán 8. oszt., Huszár László és Koós Norbert 7. oszt. tanuló

II. díj Havran Zsolt 3. oszt., Dóra Zsanett 6. oszt., Monostori Kitty 6. oszt. tanuló

III. díj Vincze Roland 8. oszt., Balázs Boglárka 2. oszt., Benkocs Andrea 8. oszt. tanuló

Különdíjasok:

Antal Zsuzsanna, Sárosi Renáta, László Zsanett, Kadlót Szilvia, Páldi Anett, Párosi Márta, Varga Karolina 8. oszt., Kerekes Dolly 5. oszt., Godó László 8. oszt., Jakab Gabriella 6. oszt., Schepác Réka 8. oszt., Balázs Zoltán 3. oszt., Antal Adrienn 6. oszt., Szepessy Erika 6. oszt., Lakatos Nikolett 6. oszt., Kalányos Zoltán és Rác Géza 5. oszt. tanuló

HÍREK – ESEMÉNYEK

Az 1993. évi ünnepi könyvhét rendezvényei a Balassi Bálint Könyvtárban

Az Ünnepi könyvhét Nógrád megyei megnyitója
Könyvhéti vendégeink voltak: Mészöly Dezső és Lukács Sándor

Havas Judit Utibatyu című irodalmi műsora gyerekeknek

KIÁLLÍTÁS

Július 12 - augusztus 31-ig 125 éves a salgótarjáni vasgyártás című kiállításunkat tekinthetik meg látogatóink a könyvtár emeleti csarnokában.

HUNGAROCON '93

A Balassi Bálint Asztaltársaság és a József Attila Művelődési Központ ismét megrendezi Salgótarjában a tudományos-fantasztikus műfaj kedvelőinek országos találkozóját. A rendezvény a JAMK-ban kerül lebonyolításra 1993. július 30 - augusztus 1. között.

Minden érdeklődőt szeretettel várnak.

NYÁRI VIDEOMOZI

Július 8. 15.30

Szerelem első vérig

Július 15. 15.30

John és Mary

Július 22. 15.30

Vágyrajárók

Július 29. 15.30

Őrült hold

Augusztus 5. 15.30

Édentől keletre

A HÓNAP ZENÉJE

Csajkovszkij, Pjotr Iljics:

Vonósszerenád, c-dúr, op. 48

100 éve hunyt el a nagy orosz romantikus zeneszerző, Pjotr Iljics Csajkovszkij. Zeneszerzői munkásságának, sikereinek tetőpontján ragadta el a halálos járvány. A zeneszerző nagy népszerűségét jellegzetes orosz hangvételenek és az európai klasszikus hagyományok virtuóz elsajátításának köszönheti.

A zenetörténészek és a kritikusok javarésze a Vonósszerenád tartja Csajkovszkij formailag egyik legkiválóbb művének.

A szerenád, ez a kezdetben szabad ég alatt, az éj sötétjében előadott, pengetős hangszer által kísért szerelmi dal bevonult a polgárosodó európai nagyvárosok szalonjaiba. A XVII-XVIII. században a vokális és a hangszeres forma már egyaránt viselhette a szerenád elnevezést. A zenekari szerenád a XVIII. században vált igen kedvelté, különösen a bécsi udvarban, de a romantika idején is népszerű maradt.

Csajkovszkij szerenádja megőrizte a XIX. század számára a műfaj hagyományait és funkcióját is. A német romantika bensőségét a francia zene kellemével és az orosz népzene hangvételével ötvöző 4 tételű mű 1882-ben született. A nyitótétel klasszikus formai felépítést mutató, jellegzetesen érzelmes, romantikus zene. Ezt követi a kifinomult, légies hangszerelésű keringő. Gyakran önálló darabként is műsorra tűzik ezt a tételt.

Az Elégia-tételt a változatos, színes kísérőszólamok közül elénk táruló lírai, bensőséges közép-rész, a nyitószakasz visszatérése és a kóda /záradék/ határozza meg. Két orosz népdal temperamentumos feldolgozását hozza a táncos könnyedségű, szimmetrikus felépítésű finálé.

Ez a mű a zeneszerző számára is kedves volt, s a bemutatót és a koncertsorozatokat is óriási siker kísérte. A Vonósszerenád mind a mai napig megőrizte frissességét, népszerűségét. A felvételen a Liszt Ferenc Kamarazenekart halljuk, Rolla János vezetésével.

(P.Zs.)